

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА У СОЦІОМЕТРИЧНОМУ ВИМІРІ

В основі нашого дослідження лежить спроба проаналізувати основні аспекти формування культурологічних тенденцій особистості педагога у соціометричному вимірі, простежити за умовами розвитку педагогічної компетенції та авторитету вчителя, відзначити основні характеристики його дозвілдової діяльності. Педагогічна діяльність не завжди захищена від соціальних деструкцій. Дуже часто сімейні обставини становлять осередок особистісних проблем людини, які дезорганізують її у соціологічному вимірі. Саме психологічний статус особистості є показником професійної толерантності педагога, рівня його особистісної зрілості, ціннісних орієнтацій і культурологічних тенденцій.

Ключові слова: культурологічні тенденції особистості, соціометричний статус, педагогічна компетентність, самоактуалізація особистості, дозвіллова діяльність.

Постановка проблеми. Суттєві демократичні зміни, що відбуваються нині в Україні, сприяють усвідомленню того, що досягнення прогресу в суспільстві можливе лише за умов, коли епіцентром подій постає особистість як суб'єкт соціокультурного життя, що розкривається в контексті соціальних відносин. Особистість педагога, як організатора інтерактивної діяльності підростаючого покоління, має віддзеркалювати душевну доброту, комунікативність, інтерес до життя, повагу до особистості кожної людини. Професійна компетентність учителя, зазвичай, обумовлена педагогічною майстерністю, ерудованістю, ціленаправленістю, освіченістю, сенситивністю, ментальністю, особистісною тактовністю і харизматичністю.

Основним завданням освіти є розвиток і саморозвиток людини як особистості в процесі її навчання. Сучасне суспільство вимагає певні нормативи до особистості. Йому необхідна вільна, розвинена особистість, здатна жити і творити в умовах світу, що постійно змінюється. Виховати і навчити таку особистість можна лише при такому підході до навчання, де більше уваги надавалося б індивідуально-психологічним особливостям людини.

Педагогічна субкультура у нашій державі становить найбільший еквівалент серед професійного забезпечення всього населення України, однак освітньо-культурне середовище міст та сіл не завжди є чинником розвитку особистості у соціологічному вимірі. На початок 2015 р. було задіяно близько одного мільйона педагогічних працівників: 260 тис. вихователів дошкільної сфери; 550 тис. педагогіч-

них працівників початкової та середньої школи; решта – викладачі педагогічних навчальних закладів та системи перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників народної освіти. Зважаючи на індивідуально-психологічні компетенції статус особистості педагога часто вимірюється адаптованістю до умов зовнішнього середовища, комфортністю матеріального забезпечення, толерантністю послуг громадського призначення, ймовірністю відповідного дозвіллевого відпочинку та довірою у спілкуванні тощо [1, 5, 7].

Аналіз попередніх досліджень. У психолого-педагогічних дослідженнях сучасних науковців досить широко розкривається таке питання як формування майбутнього вчителя, вихователя соціально активної і творчої особистості.

Вивченням соціометричного статусу особистості займалися Коваленко А. Б.[4], Корнев М. Н.[4], Лейтц Г.[5], Ставицька С.О., Волошина В.В.[8] та інші. Дослідження загалом спрямовані на встановлення взаємозв'язку між соціометричним статусом та такими індивідуально-типологічними характеристиками, як інтровертивність-екстравертивність, зовнішній вигляд, вікові категорії, товариськість, емоційна експансивність, ефективність тощо. Доведено вплив рівня розвитку групи на структуру міжособистісних відносин. Проте роль та місце соціометричного статусу особистості в становленні професійної самоактуалізації вивчено недостатньо. Зокрема, про особистість педагога як вихователя культурологічних цінностей суспільства та його потреби мало розкрито.

Метою дослідження є обґрунтування проблем щодо самоактуалізації особистості педагога у соціометричному вимірі, згідно його культурологічних цінностей і пріоритетів. До основних завдань вимірювання соціометричного статусу педагога віднесемо: обґрунтування основних проблем щодо формування авторитету вчителя; визначення чинників, які впливають на розвиток культурологічних цінностей особистості; дезорганізуючі фактори педагогічної діяльності учителя; дозвілліві аргументації щодо активного відпочинку педагога.

Виклад основного матеріалу. Поняття «соціометричний статус» ввів Дж. Морено, розуміючи під ним – становище людини в соціальній групі, а саму систему міжособистісних відносин виділяв з емоційних, ділових та інтелектуальних зв'язків членів цієї групи [1, 5]. Статус – становище людини в системі внутрішніх відносин, що визначає ступінь його авторитету в очах інших учасників групи. На відміну від позиції, статус індивіда в групі – це реальна соціально – психологічна характеристика його положення в системі внутрішньогрупових відносин, ступінь дійсної авторитетності для інших учасників.

Внутрішня установка людини в системі внутрішньогрупових відносин – це особисте, суб'єктивне сприйняття нею свого власного

статусу, того, як вона оцінює своє реальне положення, свій авторитет, ступінь впливу на інших членів групи. Дійсний статус і його сприйняття людиною може збігатися або розходитися [3, 4, 6].

У культурологічних тенденціях провідне значення має орієнтація на певні цінності та антицінності: позитивні з точки зору успішності протікання природно-соціальної адаптації людини (й людства в цілому), і акультурні негативні тенденції, що ведуть у кінцевому результаті до дезадаптації особистості або цілої групи людей, у яких вони переважають. Культурологічні тенденції є компонентом природної базової особистості людини (до неї входять також: базові прагнення, характерологічні тенденції, життєві призначення і мотивація до адаптивно необхідних видів діяльності). Вони, разом з іншими компонентами, складають обумовлений генотипом універсальний природний каркас особистості будь-якої людини. Розгляд культурологічних тенденцій як природних особистісних утворень спирається на сучасні дані психогенетики [2, 7].

Навесні 2015 року в школах м. Вінниці та Липовецького району було проведено анкетування вчителів. Усього в опитуванні брали участь 236 респондентів, переважна більшість (78%) з яких, були жінки та 22 % (52 особи) – чоловіки. Характеризуючи вікову категорію опитаних укажемо, що наймолодша група вчителів віком до 25 років в дослідженні репрезентована 5% (12 осіб) (див. діаграму 1). До цієї групи осіб належить молодь, яка щойно закінчила вищий навчальний заклад і влаштувалась на роботу до школи. Молодих викладачів, які вже мають невеликий досвід роботи в школі віком від 26 до 30 років, в опитуванні було 13% (31 особа). Більш як половина (62% – 146 осіб) опитаних – це вчителі віком від 31 до 49 років. Найдосвідченіша та найстарша група вчителів віком понад 50 років становить одну п'яту опитаних.

Відмітимо, що представники сільських шкіл у нашому дослідженні представлені групою – 72 % (169 осіб), міських навчальних закладів – 28% (67 осіб). Також до нашої вибірки, окрім вчителів загальноосвітніх шкіл, потрапили вчителі з ліцею медичного коледжу – 7 осіб та 9 представників органів управління освіти.

Одним із найперших питань, які були запропоновані нашим респондентам, було питання про власний рівень задоволеності своєю роботою. Досить велика частка – 56% (132 особи) задоволені своєю діяльністю. Однак відмітимо, що умови викладання, зокрема, в сільській місцевості (невідповідність приміщень, порушення санітарно-гігієнічних норм, відсутність теоретичного та практичного забезпечення тощо) блокують їх професійний зріст. Тих, хто частково задоволені своєю роботою, наше дослідження виявило близько третини – 32 % (75 осіб), тоді як частка незадоволених становила – 12% (28 осіб).

Такий рівень задоволеністю виконанням професійних обов'язків свідчить про те, що на сьогодні досить актуальною є проблема не педагогічне працевлаштування, а, навпаки, невідповідність професійній орієнтації, невдалий вибір кваліфікації, необ'єктивна спрямованість особистості. Дані показники вказують на внутрішньоособистісний конфлікт, розбіжність інтересів між перспективою та можливостями людини. Також серед нарікань щодо даних вимірювань існували твердження про низьку оплату праці, нездоровий соціально-психологічний клімат в колективі, слабкий стан власного здоров'я тощо.

На думку вчителів, рейтинг чинників, які формують авторитет будь-якої людини є по-перше, знання і компетентність осіб, які визнають її авторитет у суспільстві – цю тезу підтримала переважна більшість респондентів – 72% (169 осіб), по-друге, професійність – 67% (158 осіб). Наступними рисами були відмічені: доброзичливість 55% (130 осіб), талановитість і здібності – 47% (110 осіб), комунікабельність – 23% (54 особи), пошана до інших – 19% (45 осіб), харизматичність – 31% (73 особи). Дані еквіваленти становлять основний базис педагогічної компетенції за показниками нашого дослідження. Нижче надаємо детальніші пріоритети соціометричного вимірювання педагогічного авторитету (табл. 1).

Таблиця 1

**Рейтинг особистісних характеристик,
що підкреслюють авторитет учителя**

Ранг	Особистісні якості	%	Кількість осіб
1	Професійність	67	158
2	Відповідальність	63	148
3	Доброзичливість	55	130
4	Єдність слова та діла	43	101
5	Справедливість	37	87
6	Працьовитість	35	83
7	Харизматичність	31	73
8	Почуття гумору	30	71
9	Тактовність	27	64
10	Організованість	24	57
11	Комунікабельність	23	54
12	Совісливість	19	45
13	Скромність	15	35
14	Толерантність	14	33
15	Самокритичність	13	31
16	Принциповість	11	26
17	Товариськість	10	24
18	Ініціативність	8	19

19	Ввічливість	7	16
20	Прагматичність	4	9

Зважаючи на дані статистичні показники відмітимо, що цінність даних характеріологічних вимірювань обумовлює авторитет учителя як результат соціальної взаємодії, як соціальний регулятор педагогічної активності та мотивованості. Авторитет є соціально-психологічним ресурсом педагогічної спільноти. Його основою є довіра, породжена щирістю, толерантністю, ініціативністю, емпатійністю, стриманістю, об'єктивністю, врівноваженістю тощо. Однак, педагогічна діяльність не завжди захищена від соціальних деструкцій. Дуже часто сімейні обставини становлять осередок особистісних проблем людини, які дезорганізують її у соціологічному вимірі. Психологічний настрій учителя відбивається на його педагогічній діяльності, внаслідок чого акумулюються стійкість, самоконтроль, самооцінка, репрезентабельність і працьовитість або, навпаки, проявляється інфантильність характеру. Саме психологічний статус особистості є показником професійної толерантності педагога, рівня його особистісної зрілості, ціннісних орієнтацій і культурологічних тенденцій.

Рівень особистісного розвитку вчителя залежить також від авторитетних осіб, які в певній мірі формують його ціннісні орієнтації, мотиви, манери мислення, культуру спілкування, педагогічні риси. Відзначимо, що пріоритетними у формуванні особистості педагога є батьки, колеги, письменники, науковці, літературні герої, родичі та сусіди. У діаграмі 1 подано рейтинг авторитетних осіб, які слугують фундаментом, домінуючим суб'єктом авторитету в педагогічній діяльності вчителя.

У контексті проведеного нами опитування звернемося до енциклопедії авторитетної думки, яка висвітлює культурологічний потенціал особистості, її тенденції до пошуку одвічних цінностей. Ще А. Ейнштейн стверджував, що «Найважливіше з людських зусиль – тяжіння до моральності. Від неї залежить наша внутрішня сила і саме наше існування. Лише моральність у наших діях надає краси та гідності нашому житті» [5, 7]. Серед основних прерогатив, які визначають педагогічну компетенцію учителя, за висловлюваннями наших респондентів, є високі досягнення у роботі, успішність учнів у навчанні, здоровий соціально-психологічний клімат у колективі, професійна відповідність і самоактуалізація особистості. Найменш значущими чинниками вчителі зазначають наявні ділові зв'язки, рівень оптимального функціонування організму, психологічне здоров'я та високий авторитет колективу.

Професійна компетентність (лат. *competere* – досягати, прагнути) педагога – інтегративна риса, що включає знання, вміння, навички, зафіксовані у кваліфікаційних вимогах, та особистісні нахили й орієнтири щодо розвитку особистісної культури, поглиблення власного досвіду, здійснення інноваційної діяльності. Компетентність педагога пов'язана з професіоналізмом, тому зміст поняття «професійна компетентність» визначається рівнем професійної освіти, досвідом, індивідуальними здібностями і якостями педагога, вмотивованим прагненням до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи [1, 4].

Наше дослідження дало можливість з'ясувати думку, позицію вчителів які саме чинники заважають їм досягти високого рівня педагогічної компетенції. У нижченаведеній таблиці 2 відзначено основні показники результатів опитування.

З огляду на вищевказане зауважимо, що особистісний авторитет учителя залежить від його індивідуальної спрямованості та вмінні корегувати неоднозначні психологічні ситуації, розкриваючи свої природні можливості ужитку в групових відносинах. Щодо резервів відродження високого суспільного авторитету педагога, то до них можна віднести, зокрема, його самосвідомість, самоповагу, подолання комплексів меншовартості, страху перед керівниками-управлінцями, вміння відстоювати власну гідність. До того ж, до резервів нарощування професіоналізму, який становитиме фундамент, основу авторитету, можна віднести: самоосвіту, вивчення найкращого вітчизняного та зарубіжного досвіду; належну інформаційну культуру (акумулявання Інтернет-шляхів, надання експрес-інформації); ознайомлення з існуючими і створення власних новітніх технологій навчання та виховання учнів; участь у громадському та громадсько-політичному житті країни; оволодіння іноземною мовою, що забезпечить вихід до інноваційних технологій із фахових дисциплін тощо.

**Рейтинг відповідей учителів згідно їх
дезадаптованості у соціометричному вимірі**

№	Чинники	%	Кількість осіб
1	Відсутність ділових зв'язків	35	83
2	Проблеми в сім'ї	29	68
3	Нездоровий соціально-психологічний клімат у колективі	27	64
4	Вади характеру	23	54
5	Слабке здоров'я	21	50
6	Низький рівень авторитету	19	45
7	Несправедлива оцінка діяльності керівництвом та місцем роботи	18	42
8	Невиразні результати в роботі	14	33
9	Недостатня професійна компетентність	12	28
10	Недостатні здібності	11	26
11	Невдача учнів	9	21
12	Невдало обрана професія	8	19
13	Невміння демонструвати свою повагу до інших людей	4	9
14	Особиста непривабливість	2	5

Нині існування особистості відбувається в стрімкому, динамічному сучасному світі. Її розвиток має змістовну соціальну складову, яка суттєво впливає на соціальну стабільність. Однак, мінливість, обмеженість часу, його беззмістовне проведення іноді викликають дисгармонію, що призводить до соціальної нестабільності. Тому культурологічні тенденції у даному ракурсі обумовлені розвитком особистості в сфері дозвілля, адже саме в дозвіллевій сфері людина самореалізується та саморозвивається. Через сферу дозвілля активізуються соціальні відносини і відпочинок набуває міцного потенціалу як засіб соціального виховання.

Характеризуючи соціально-педагогічні проблеми у сфері дозвілля доречно підкреслити його інфраструктуру в таких вимірах: активний і пасивний відпочинок. До пасивного відпочинку належать: театри, виставки, філармонії, музеї, цирк, галереї, бібліотеки тощо. Відвідування таких закладів потребує певної активності особистості в разі здійснення вибору згідно власних уподобань. Якісно більшої активності потребують заклади, де особистість виявляє свої творчі та соціальні нахили – студії, гуртки, будинки творчості, самодіяльні колективи, аматорські театри, об'єднання тощо. З

урахуванням цього, актуальною проблемою постає інтенсивне залучення педагога до «пасивних» закладів і підвищення якості та доступності культурно-дозвіллевої діяльності в «активних» закладах дозвіллевої сфери.

Враховуючи сільський і міський культурологічні округи, зауважимо, що ширший потенціал дозвіллевого забезпечення відмічається в місті, де централізовано організацію відповідних установ дозвіллевої діяльності. У сільських навчальних закладах, як показали результати нашого дослідження на 79% забезпечення активного та пасивного відпочинку відбувається на добровільних засадах, тобто ініціативою щодо реалізації цих заходів переймається педагог із власних переконань, інтересів, пріоритетів тощо.

Висновок. Таким чином, характеризуючи особистість педагога у соціометричному вимірі, відзначимо, що визначним у формуванні його культурологічних тенденцій є відповідний авторитет учителя, об'єктивна оцінка адміністративного колегіуму, повага та узгодженість найближчого оточення і колег, сприятливі умови проживання, успішність учнівської аудиторії. Однак, пріоритетним у педагогічній діяльності є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати та забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивільзовано відстоювати їх, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В.І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 236 с.
2. Асмолов А. Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / Александр Асмолов [3-е изд]. – М.: Смысл: Изд. Центр «Академия», 2007. – 528 с.
3. Біла книга національної освіти України \ Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя, 2009. – Київ, 2009. – 198 с.
4. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Дозвіллезнавство: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
5. Коваленко А. Б., Корнев М. Н. Соціальна психологія : [підручник] /А. Б. Коваленко, М. Н. Корнев. – К.: Мікрос-СВС, 2006. – 400 с.
6. Корнев М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. Підручник. – К., 1995. – 334 с.
7. Лейтц Г. Сыграть свою жизнь на сцене: пер с фр. — М.: Академический проект, 2008. — 132 с.
8. Про поліпшення турисько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України // Позашкільля. – 2008. – № 10. – С. 55-71.
9. Ставицька С.О. Генеза духовності особистості: становлення та розвиток в юнацькому віці / С.О. Ставицька. Монографія. – 2012. – 727 с.
10. Ставицька С.О., Волошина В.В. Соціальна психологія: Практикум: Навч. Посібник. – К.: Каравела, 2013. – 320 с.

REFERENCES

1. Abramov V.I. Duhovnist' suspil'stva: metodologija sistemnogo vivchennja: Monografija. – K.: KNEU, 2004. – 236 s.
2. Asmolov A. G. Psihologija lichnosti: kul'turno-istoricheskoe ponimanie razvitija cheloveka / Aleksandr Asmolov [3-e izd]. – M.: Smysl: Izd. Centr «Akademija», 2007. – 528 s. Bila kniga nacional'noi osviti Ukraïni\ Akad. ped. nauk Ukraïni; za red. V. G. Kremenja, 2009. – Kiïv, 2009. – 198 s.
3. Bocheljuk V.J., Bocheljuk V.V. Dozvilleznavstvo: Navch. posibnik. – K.: Centr navchal'noi literaturi, 2006. – 208 s.
4. Kovalenko A. B., Kornev M. N. Social'na psihologija : [pidruchnik] /A. B. Kovalenko, M. N. Kornev. – K.: Mikros-SVS, 2006. – 400 s. Kornev M.N., Kovalenko A.B. Social'na psihologija. Pidruchnik. – K., 1995. – 334 s.
5. Lejte G. Sygrat' svoju zhizn' na scene: per s fr. — M.: Akademicheskij proekt, 2008. — 132 s.
6. Pro polipshennja turis'ko-kraeznavchoï roboti u navchal'nih zakladah, jaki perebuvajut' u siferi upravlinnja Ministerstva osviti i nauki Ukraïni // Pozashkillja. – 2008. – № 10. – S. 55-71.
7. Stavic'ka S.O. Geneza duhovnosti osobistosti: stanovlennja ta rozvitok v junac'komu vici / S.O. Stavic'ka. Monografija. – 2012. – 727 s.
8. Stavic'ka S.O., Voloshina V.V. Social'na psihologija: Praktikum: Navch. Posibnik. – K.: Karavela, 2013. – 320 s.

УДК 159:923-051:316.4

ВИЗНЮК И.М.

*Винницький державний педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського, г. Винниця*

**КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ ЛИЧНОСТИ
ПЕДАГОГА В СОЦИОМЕТРИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ**

В основе нашего исследования лежит попытка проанализировать основные аспекты формирования культурологических тенденций личности педагога в социометрическом измерении, проследить за условиями развития педагогической компетенции и авторитета учителя, отметить основные характеристики его досуговой деятельности. Педагогическая деятельность не всегда защищена от социальных деструкции. Очень часто семейные обстоятельства составляют центр личностных проблем человека, которые дезориентируют ее в социологическом измерении. Именно психологический статус личности является показателем профессиональной толерантности педагога, уровня его личностной зрелости, ценностных ориентаций и культурологических тенденций.

Ключевые слова: *культурологические тенденции личности, социометрический статус, педагогическая компетентность, самоактуализация личности, досуговая деятельность.*

UDC 159:923-051:316.4

I.M. VIZNYUK

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mikhailo Kotsiubinskiy

THE CULTUROLOGICAL TENDENCIES OF A TEACHER'S PERSONALITY IN THE SOCIOMETRIC MEASUREMENT

The basis of our study is an attempt to analyze the main aspects of culturological tendencies formation of a teacher's personality in the sociometric measurement, to observe the conditions of pedagogical competence and teacher's authority development, to define the main characteristics of his leisure activities.

In the psychological and pedagogical studies of modern scholars such issues as the formation of a future teacher and educator, of a socially active and creative person are highlighted. However, the role and the place of sociometric status of the personality in the development of professional self-actualization is insufficiently studied. In particular the personality of as teacher as an educator of the cultural values of the society and his needs are disclosed.

The main task of education is the development and self-development of a human as a personality in the process of learning. Modern society requires certain standards of the personality. It needs a free, intelligent personality, able to live and work in the conditions of the world that is constantly changing. It is possible to educate and train such a person can only with such an approach to learning, where more attention is given to the individual psychological characteristics of an individuality.

The article aims to study the problems of a teacher's personality self-actualization in the sociometric measurement, according to his cultural values and priorities. The main tasks of measuring teacher 's sociometric status are justification of the major problems concerning the formation of the teacher's authority; determining the factors that influence the development of an individual's cultural values; disorganizing factors of the teacher's pedagogical activity; leisure arguments about a teacher's active recreation. The authority is a socio-psychological resource of an educational community. Its basis is trust generated by sincerity, tolerance, initiative, empathy, restraint, objectivity, balance and so on. However, educational activities are not always protected from social destruction. Very often family circumstances are the focus of personal problems of the people who disrupt it in sociological terms. The psychological mood of a teacher is reflected on his teaching activities, resulting in accumulated stability, self-control, self-esteem and hard work or, conversely, an infantile character appears. The psychological status of an individual is the indicator of a teacher's professional tolerance, his personal maturity, values and cultural tendencies.

Keywords: *cultural tendencies of a personality, sociometric status, pedagogical competence, self-actualization, recreational activities.*